

MIROSLÁV KRLEZSA:

A Bisztrica-lesznai ütközet

A Bisztrica—lesznai csata egyik részletének ez a története boldogult Peszek Mátó tizedes úr és a második zászlóalj második századának hat elesett honvédje; és pedig: Trdák Vid, Blazsek Frányó, Loborec Stef, Lovrek Stef, Pecák Imbró, és Krizs Matija tiszteletére íródott, akik mind hősi halált haltak a háromszáztizenhármashoz kóta elleni hősies rohamban, így ontván magyar királyi honvédvérüket Szent István ezeréves királyságának dicsőségéért, az 1868-as magyar-horvát kiegyezés értelmében. Nyugodjanak békében!

* * *

Tartalékos tizedes úr Peszek Mátó és eme történetünk hat hőse kezdetben mindannyian azt a csendes és keserű életet éltek, melyet embereink milliói élnek, akik immár évszázadok óta kínlódnak itt ezen a mi sáros földünkön, felszántván azt minden tavasszal és ősszel, hogy előteremthessenek belőle egy-két marék magot és ehessenek egy darab fonott kalácsot húsvétkor meg karácsonykor, azon a két ünnepi napon, amikor az ember derekát nem húzza le a hétköznapi teher, hanem csak éppen megitatja a jószágot az istállóban, maga meg ott füstöl és köpköd a templom mellett egész álló délelőtt. Az úrdolganak és robotnak, füstpénznek, jobbagyságnak és deresnek évszázados ködében, abban a hűbérúri ködben, mely még kilencszáztizennégyben Első Ferenc József uralkodása alatt gyászos fátyolként terjengett a falunk fölött, hőseink valamennyien olyan dolognak érezték ezt az ő életüket, melyet maga az Úristen teremtett olyannak, amilyen. Ezt az életet élte öregapjuk, dédapjuk is (senki fel né hánytorgassa nekik), hát mi is ezen a gondolkodnivaló és mit tehet itt az ember?

Mindezt, úgy, ahogy van, maga az Úristen teremtette (dicsőség Néki és dicsértesség a neve), a paraszt pedig igenis ágrólszakadt szegény ördög, hisz maga az Úristen teremtette annak. Így van ez megírva a parókián meg a telekkönyvben, a járásbíróság paragrafusában meg a bíraskodás törvényeiben s az Úristen az Urakra bízta, vigyázzanak az ágrólszakadt parasztra, hogy jól betartsa az Úr tízparancsolatját, fizesse az adókat, illetékeket, járandóságokat, hogy katonáskodjék, ha pedig Neki úgy tetszik, bizony menjen még háborúba is.

És így a mi hét honvédünk megittatta reggel, délben, este az ő Virágját meg Sárgáját és a beteg, hektikás Riskát minden isten-

áldotta nap, télen-nyáron, esőben és hóban, immár harminc év óta. Szántottak, kapáltak, vetettek búzát, árpát, rozstot és hajdinát, répát, kukoricát, megkapálták a szőlőt, lekaszálták a fűvet meg a sarjút (ha áldott és meleg volt az ősz). Dolgoztak látástól vakulásig, hogy belenyilallott a keresztcsontjuk. Mert a mi földünk sovány, meredek, beléje kell nyomni mélyen az ekevasat és megtrágyázni amúgy igazában, ha az ember azt akarja, hogy ki ne fogjon rajta.

Hej, pedig ez nem könnyű élet. Mert: szárazon nehéz. Gázolni a nedves barázdákban, vetni, boronálni nehéz. A jószágot ellátni nehéz. Az ökör ökör, a disznó meg disznó; mindent készen kell elébük adni. Szalmát is, szénát is, szecsskát is, herét is! A trágyát el kell alóluk takarítani, almot vetni, a barmot megvakarni és kell mindezt, kell, mert ha csak egyetlenegy nap elmulaszod, lám, ott áll már rád a másnap, akár a romlás. Hát ezért kell! És minden rosszul van és az embernek mindig mindenben magának kell helyt állnia! A gyümölcsöt is le kell szedni, ecetet is kell főzni, kendert is törni, vész-
nat is szőni, mert drága minden, ami gyári portéka. Meg kell hát feszíteni minden erőt, hogy az ember fel ne forduljon pőrén és mezít-láb. Mert ha kutat ásatsz (kút nélkül nem lehet meglelni), ez mind-járt ezreket nyel el. Ha meszelteted a házat, annyi, mintha meg-nyúzatnád magad. De a kamrát is be kell fedni náddal, a cséplőknek is ki kell adni a tizedet, s ha fel akarod ruházni magad, meg a házad-népét, ki kell ürítened az istállót. S hol maradnak még a kötelezett-ségek, régi adósságok, terhek, fiskálisok? Bizony, a gondoknak se vége, se hossza! A boltos kosárszámra szedi el a tojást meg babot azért a pár edényért, lámpacilinderért meg pántlikaért; a bocskoros megnyúz a vásáron az átkozott bocskorért; az adók nőnek, a szol-gáltatások emerre húznak, fináncok, zsandárok amarra; erdőkerülők, tollforgatók, hivatalos személyek, káplán, tanító, (mint a görény meg a nyest) mind visz, mind lop: tojást, baromfit, pálinkát, bort, szalonnát, diót, és mind a parasztot veri, akár a barmot. S látja a paraszt jól, hogy ő valahogy legalul van és hogy tömérdek az, amivel terhelik, de ha látja is, amit lát, — mi haszna abból, hogy mindezt tudja?

S hivatali személyek és zsandárok, kaszárnyák és hatóságok, községháza, irományok, hivatalok, mindez olybá tűnt hőseinknek, mint valami gépezet, melyet a tanult urak azért eszeltek ki, hogy kitapintsák a paraszti élet verőerét és számon tarthassák a paraszt zsákjait, disznait, kancáit. De ez az egész úri, doktori, királyi hármás — egy gép és ennek az egész hivatalnoki gépezetnek összes királyi intézményei alábecsülték azt a bennük rejlő hatalmas és lebirhatatlan életet, s mikor ezek a mi hőseink gondolkoztak magukról és a maguk életéről, akkor az valahogy ilyenformán festett: Ez az én viskóm. A teteje meredek; az esővíz jobbra-balra lefolyik róla, nem csorog hát a fejemre. Jól ki van ez eszelve, hogy a víz nem csorog a fejemre. Boldogult nagyapám hagyta rám örökbe ezt az én füstös, meleg fedelemet, én meg a fiamra fogom hagyni, mert bölcs dolog az, hogy fedél van az ember feje felett. (Az ember olyan volna mint a barom, ha nem volna fedele.) Ülök itt a kalapom alatt, mint a gomba, s nézem, hogyan kanyarog a füst, ömlik a víz az égből és

áztatja a szántóföldet. És ez is jó. Az asszony a fonalat nyálazza, mint a pók, a fazékban rotyog a krumpli, s kerül olykor egy-egy zsíros füstölt oldalas is a padlásról. Ez minden. Több nekem igazán nem is kell. Jó dolog élni! Az ember pipára gyújt a szürkületben és nézi a macska sárga szemeit az ökörpárás istállóban, úgy villognak mint a szentjánosbogarak! Jó dolog élni!

* * *

Ezek a nyomorúságos, erdőben és szakadékokban szétszórt zágorjei, prigorjei és kálniki falvak és települések a multban sok-sok katasztrófát éltek át s ez az utolsó Habsburg-háború, amely egy napon, estefelé nyargalt be a faluba, amikor nyomtatták és csépeltek a gabonát s minden szérű tompa ütésektől rengett, ez a szerencsétlen háború sem volt ezeknek az embereknek sem az első, sem az utolsó sorscsapás. Házaik leégtek már jó néhányszor tövig, ők maguk pusztultak pestistől, kolerától, éhen, grófi deresen; mikor a törökök letiporták a karlováci-drávidéki várakat és végig égették az egész vidéket, a Pármából, Piacenzából, Speziából jött ausztriai vértések és spanyol meg svájci kondottierik osztrák és pápai zászlók alatt raboltak el mindent, amit csak értek, az utolsó szál kolbászt a kéményből s az utolsó fonalat a szövöszékről, a sztubicai katasztrófa után, 1573-ban. Löttek ezekre az emberekre magyar zsoldárok az 1868-ik kiegyezés értelmében, megerőszakolták asszonyaikat és leányaikat negyvennyolcasok és zöldkáderesek Custozza és Solferino után, az asszonyok pedig megint csak tulajdon kezükkel vágják át sarlóval újszülöttjeik köldökszínődját és harmadnapra a szülés után felkeltek; az ember meg borral öntözte a halottat, akár a régi pogány időkben. Hogy Európa tengerpartjain hatalmas birodalmak támadtak és pusztultak, hogy új földrészeket fedeztek fel, hogy az élet gyökeresen megváltozott, mindehhez ennek az életnek itt semmi köze se volt. Igen! Épültek a völgyekben templomok és fegyházak: kőépületek zászlókkal és római keresztelkekkel, villámhárítókkal és orgonákkal, vasrácsokkal és paragrafusokkal fölszerelve. De mindezek a fegyházak és hivatalok és templomok tegnap még nem álltak itt és megtörténhetik, hogy ezek a templomok és irományok és paragrafusok holnap megint csak nem lesznek, Jézusevót és Szent-Jalzsabetet és Szent-Ivánt pedig megint csak Mogyorósnak vagy Farkasvermeknek fogják nevezni, mint annakelőtte, és így is jó lesz! Dicsőség Istennek!

A dolgokat ilyen emelkedetten nézve és az eseményeket ezzel a kitapasztalt mértékkel mérve, embereink természetesen nem nagyon indultak fel ezen az úgynevezett háborún.

— Hja! Háború!

— Eh, Istenem! Háború! Hát mit lehet tenni? A doktor urak csak tudják, mit akarnak, ha már kifőzték!

— Éz az urak dolga, ez az ő háborújuk!

Megesett és híre kelt, hogy ennek vagy annak elvitte a golyó a lábát, de bizony még a fejét is. Az asszonyok kezdtek „judiforin“-szagúak lenni s úgy hallatszott, hogy akadt, aki beállt a zöldkádérbe

(de az a zöld káder inkább a gazdagokat nyírja, mint a jobbágyokat. Hát csak lesz, ami lesz)!

— Volt úgy, hogy nem volt háború, hát csak lesz megint úgy is, hogy nem lesz!

— Az asszonyok, igaz, elkutyultak, de az emberek se jobbak ott a kaszárnyában és ispotályokban!

— Kinek-kinek a magáét! Aki megéri, meglátja! Mindennek megvan a maga ideje. Idő szolgál, senkit nem ver!

* * *

Idillikusan kezdődött az egész. Az istenadta földművelőknek és baromtenyésztőknek, akik egy egész életen át istállóban háltak és a jószággal vesződtek az aszfaltos városban élni (ahol ha esik, a gyalogjáró fénylik mint a tükör), kezdetben könnyebbnek látszott annál a keserves és sötét igavonásnál és így nem sajnálták, hogy az elviselhetetlen, nehéz rab-életükből egy percre felszínre kerültek. Hallották már híret egy Eldorádó nevű csodálatos országnak, ahol sült kacsák és csirkék repülnek az ember szájába, a réteken nyársos sült malacok és bárányok legelnek, ezüst órák, láncok fityegnek le a fákról, és ez a városi élet, az első napokban ilyen Eldorádónak tűnt fel előttük. Csupa hentesbolt, tele füstölt hússal! Mennyi sonka és oldalas és piros szalonna! A halálos sebeket pedig besütötték zsíros fekete korommal, a véres lyukakba szögeket ütöttek, felfújt belek lógnak felakasztva, és izzadnak a vastag kolbászok és illatozik a tőporlyú a porcellántányérokon, amiket dróttal fontak be, hogy szét ne essenek. Csupa füstölt hús! Tele a város füstölt hússal! Sonkák lógnak, mint a zászlók! És a mészáros-cégéreken fehér szopósmalacok levágott fejei, feldarabolt borjúk a templom körül, fehér vásznak a szélben, szépen leöntve jószagú friss vérrrel, véres mészároskezek nyomai a vásznon, csupa finom borbélyműhely, szaglik a legfinomabb szappantól és himbálóznak a borbélytányérok és recsegnek és nyiszorognak a szélben, hogy öröm hallgatni. És mennyi nevezetes kocsmá még és fájintosan festett cégér, csupa fekete macska, tűzér meg fehérnép, aztán meg fehér macskák és koppasztott csirkék ízekre szedve, ötágú villákkal keresztüldöfve, aztán nagy pohár habos sörök, az ablakokban meg zsíros palacsinták, fánkók, nagy és kis pogácsák! Mindez illatozik, mindez szinte dalol! Milyen gyönyörű az élet úgy vasárnap délután, amikor az ember zsebében ott az egész zsoldpénz, aztán felhörpint egy fityóka fűszeres szilvápálinkát, mézeskaláccsal hozza rendbe a szája ízét és megöntözi mindezt borral, fröccsökkel, s mikor ott a lány, tamburák, harmonikák, járod hogy reng belé a kocsmá, a nők melle meleg, hogy szinte beleharapsz és égő ínyeden érzed az asszonyi test sós verejtékét; érzed a vér melegét, a mezítelenséget és járod a táncot mint az eszeveszett. Főlégesen leittad magad, köröskörül csupa lány, cselédlányok, keményített alsószoknyák, piros pántlikák, meztelen, barna térdek és combok és ropod a táncot, tamburák, kurjongatás, du-du, du-du, digu-digu, Csicsónának három lánya, háromnak van egy szoknyája, haj, didánom, hopp-hopp-hopp!

S tartalékos tizedes úr Peszek Mátó, valamint Trdák Vid, Blazsek Frányó, Loborec Štef, Lovrek Stef, Pecák Imbró és Krizs Matija honvédek is ilyen idillikusan kezdték ezt a háborúskodást, ropva a táncot vasárnap délután, de a dolog később aztán bizony egyre dagadt és egyre jobban gyulladásba jött, mint egy seb. Bizony, ezek a mi hőseink sok száz meg száz kilométereket jártak meg vonaton és gyalogszerrel és sokat jajgattak ispotályokban és börtönökben és sok igazságot ismertek meg addig a vasárnap reggelig, amikor úgy ítéltetett nekik, hogy egyik a másik után essen el Bisztrica-Lesznánál, a háromszáztizenháromas kóta megrohamozásakor.

Azon a reggelen, amelyen csatára kellett kerülnie a dolognak, Trdák Vid honvéd volt a legkedvetlenebb valamennyiük között. Álmában a gyerekeit látta, aztán eszébe jutott az üresség, az a szörnyű nagy üresség, amelybe öt nappal ennek előtte belebámult, és valami úgy összeszorította a torkát, hogy még a feketekávéját se tudta meginni, hanem kiöntötte a sárba. Úgy történt, hogy mielőtt a városba, a kaszárnyába indult volna, valahogy éppen akkor temette el a feleségét, a házban pedig ott maradt a két gyerek, az öregebbik hét, a kisebbik négy éves. A maga meg a felesége atyafiságával összevesszett és amíg csak meg nem jött a sürgöny, hogy menni kell, sok meg sok éjszakát tűnődött át a bűdös szalmazsákon, hogy hogyan is intézze a gyerekei dolgát? Azon az utolsó éjszakán ötlött az eszébe, hogy majd elmegy a kegyelmes királyi horvát-szlavón-dalmát kormányhoz; fel a Márkus térre, magának a kegyelmes Bánnak elébe. Megkérdezi a Bánt, mi lesz hát a gyerekeivel, ha ő elmegy a frontra, hadd tegyen a kegyelmes Bán valamit ebben az ő ügyében. Így hát a mi Trdák Vidünk a Márkus téren sok ajtón befordult és sokon hiába kopogtatott. Nem tudta, fején hagyja-e a sapkáját és tisztelegjen, ahogy katonának illik, vagy pedig meghajtsa magát levett sapkával, ahogy paraszt és jobbágy teszi, ha kéri, ami neki kijár. Így hát hol hajadonfótt tisztelgett, mire kinevették; hol pedig megkidobták, mert közönséges disznó és mit jön be a hivatali helyiségekbe föltett sapkával, „tán csak nem fáznak a tetvek a fején“. Így ezen a kálváriás úton, a királyi kormány végnélküli folyosóin és szobáin át, ráakadt egy emberkére, akinek érzéketlen szemei voltak, a feje felett pedig sárga gázlámpa lobogott hangosan sercegve; a szobában félhomály uralkodott.

Elgajdolta Trdák Vid ennek az embernek az ő litániáját, a kis öreg pedig érzéketlen, üveges szemeivel elnézett felette a levegőbe és töltögette a Riz-Abadie hüvelyeket középfinom Bé-Há-dohánnyal és rakta a cigarettákat egyiket a másik után egy skatulyába, amely éppen csakhogy még nem volt tele.

— Igen! Jól van, atyafi! Hallottam már én mindezt, barátom! De hová tegyem én a maga gyereket? Nincs nekünk itt helyünk a maga gyerekei számára! Annyit megtehetünk, hogy jegyzőkönyvbe vesszük! Úgy ám, édes atyám fia!

— Hát igen! Megkövetem a doktor urat — akarom mondani — a tekintetes doktor urat! Oszt minek nekem a jegyzőkönyv? Én a gyerekekkel nem tudok hová lenni.

— Mennyi földje van?

- Két hold!
 — Háza?
 — Van az is.
 — No! Hát mért nem maradhatnának a gyerekek a házban?
 — Hej, doktor úr! Az Isten áldja meg! De hétesztendő, az öregebbik! Hát maradhat az olyan magára?
 — Nézze, atyafi, kap maga havi segélyt! Adja oda azt a segélyt valakinek a faluban!
 — Hát mi az? Az a vacak segély? Azért nem ad senki semmit!
 — Hát adja rokonnak! Rokona csak van?
 — Vanni van, de jobb vóna, ha nem vóna! Hát rokonok azok, az Isten verje meg? Adna az ég árvizet rájuk! Ötször megnőtt volna már a fű fölöttem, ha úgy volna, ahogy az én rokonságom szeretné. A mesgyémet elszántották, a házamat lebontották. Mi lesz a gyerekekből ilyen rokonoknál?
 — Hm, hm! De mit tehetünk mi arról, atyafi? Mi gyerekeket elvből nem hozunk be a városba! Mert ha behozzuk őket, a gyerekek el fognak puhulni. Proletárokká válnak. Szegény ördög lesz belőlük, érti?
 — Hát igen. De hát én tán nem vagyok szegény ördög, doktor úr? Szegény ördögök vagyunk mi mind!
 — Hadd maradjanak a maga gyerekei otthon a földön! Nézze, atyafi, a mi népünk amúgy is pusztul! Mi lesz hát belőlünk, ha ott hagyjuk a földünket, ha proletárokká válunk?! Városi csavargók lesznek a gyerekeiből, atyámfia!
 — De hát mitévő legyek velük? Meg kell akkor fojtanom őket, hogy fel ne forduljanak! Mit tegyek, hogy a gyerekek ne legyenek csavargókká? Hisz én magam is csavargok, mint a mihaszna, az Isten megáldja, tekintetes úr!
 — Atyafi! Adja őket valahová, jó emberekhez!
 — Á, megkövetem, hát hol vannak azok a jó emberek?
 — Higyjé el, atyafi, a maga gyerekeinek az érdekében nincs értelme, hogy ide hurcoljuk őket a városba! A gyerekei érdeke, hogy ott maradjanak a földön!
 — De hol lesznek, hol lesznek, a Krisztus öt sebére? Hol fognak maradni? — hördült fel Trdák Vid kétségbeesetten a Márkus-tér egy bűdös szobájában és sírhatnékja támadt, úgy összefacsarodott valami a mellében. Az Isten szerelmére! Hisz ő holnap megy ki a frontra! Hogy hogy nem érti ez itt, ez a „doktor“, hogy ő holnap megy a frontra?
 — Valami majd csak adódik, atyafi! Majd mi szépen átírunk a községnek!
 — A jegyző tolvaj gazember!
 — Írunk majd a plébánosnak!
 — Á, megkövetem, A mi főtisztelendő urunk! — legyintett Trdák Vid.
 — Hát majd írunk mindenkinek! Mindenkinek, atyafi! A járásbíróságra és a vármegyére! Sürgetni fogjuk, hogy felemeljék a maga segélyét! Most ügyis fel fogják emelni a segélyeket. Nohát! Most szépen jegyzőkönyvet veszünk fel, atyafi, aztán minden jó lesz.

Aláírván ott fent a királyi kormánynál a jegyzőkönyvet, Trdák Vidnek az a kellemtelen gondolata támadt, hogy az a jegyzőkönyv hazugság és hogy ott igazában nincs is semmiféle országos királyi kormány, se kegyelmes Bán, és semmi más, csak egy ilyen rövidlátó ember, aki cigarettákat töltöget és rakosgatja őket, egyiket a másik mellé, a skatulyájába. Ő már sokszor gondolt arra, hogy ezek a jegyzőkönyvek, hivatalok és irások a szegény ördögöknek és parasztoknak szánt csalás és hazugság, de ilyen véglegesen és visszavonhatatlanul ezt eddig a pillanatig még sohasem érezte. Pusztá üresség minden és seholy senki, csak egy félig megvilágított, homályos szobában ül egy üveges szemű ember és Riz-Abadie cigarettákat töltöget középfinom Bé-Há dohánnyal.

* * *

Trdák Vid honvéd oldalán ott menetelt párként a kettős rendben Loborec Stef honvéd, régi frontharcos és sajgott a sebe a jobb vállán, a borjú meg a mannlicher szíja alatt. Hiába tette át a puskát jobb válláról a balra, a szíj bevágódása égett és felsajdult minden lépésnél.

Sodródott Loborec Stef honvéd árkokban és rohamokban erre-arra, amíg meg nem sebesült a combján; felépülvén a kórházban megint a frontra dobták, ahol tifuszt kapott. Sokáig halódott, de nem halt meg, hanem a lábbadozóba vetették. Már ki volt osztva a hatheti szabadsága, amikor ott termett valami rendkívüli bizottság és ő meg vele még harmincheten kaszárnyába kerültek, a zászlóaljhoz. Loborec Stef még két hónapja se volt házas, amikor eltépték a feleségétől és ő ezt a hatheti szabadságot „szent jussának“ érezte, melyet tőle elrabolni senkinek sem állt jogában. És mégis elrabolták tőle ezt az ő „szent jussát“. Elkeseredésében csendes apáthiába merült és nem törődött semmivel. Azelőtt szívesen tisztította az altisztek cipőit és ha a kantiába küldék, futva ment oda-vissza; de most mindenért csak morgott sértődötten és döfködni kellett, meg fenéken rúgni, hogy szedje a lábát, ha parancsolják.

Mikor a századnak a frontfelszerelést osztották, ő őrségen volt, — másnap pedig már nem volt a számára cipő. A főraktárban az altisztek valami ládát emlegettek, hogy az nem érkezett meg, aztán meg kinevették. Hadd menjen csak rongyos cipőben! „Az uraság lányokkal csavarog, mikor a századot felszerelik...“

— Őrségen voltam!

— Kuss! Mars ki! Szentelen ökör!

Raportra jelentkezett. Felírták, de nem kapta meg a cipőjét. Elindult hát a zászlóaljhoz, hogy bepanaszolja a századot, hogy megkapja „a jussát“, mert hogy miért ajándékozza oda azoknak a tolvajoknak ott a raktárban a cipőjét?

De a zászlóaljnál kirúgták, azt mondván, hogy Lepoglaváról jött, utolsó kutya, barom, disznó és tolvaj! Vigyázzon, hogy fel ne kössék még reggelig!

A lépcsőn lefelé gurultában összehorzsolta magát a korlátón és így indult el, nagyon nyomott lélekkel, a raktár felé. A raktárak nehéz acélrudakkal voltak reteszelve és lakattal lezárva. Minden el volt előtte reteszelve és lakattal lezárva, pedig ő nem keresett semmi mást, csak az ő „szent jussát“!

Meg kell érteni az öreg frontharcos jogérvékét! Ilyenkor, indulás előtt, amikor nyolc tölténytár és töltényeinek ólma szorítja a derekát, amikor a zászlóalj kovácsműhelyeiben élesítik a bajoneteket és napokhosszat sivítanak a köszörűkövek a meztelen acélon, akkor a frontharcos valami ősi, farkasi erőket érez ébredezni ott bent, mélyen magában. Ez a véres, vadállati érzés fokozatosan vész el a harctér saráiban és a táborozás szenvedéseiben, de a kaszárnyában, ahol még minden operettszerű, ahol villognak a kardok, recsegnek a trombiták, ütemesen menetelnek a csapatok, ott a frontharcos hősnak érzi magát. És amikor összeméri magát a zászlóalj őrnyi személyzetével, akkor az ilyen szegény ember óriásnak, hősnak érzi magát, aki nagy tettekre, mészárlásra, vérbe, tűzbe indul és nem fog a meleg fedél alatt maradni mint ezek a tolvajok, őrnök, svindlerek, lógósak, csibészek és szürke, lusta, pékségi disznók és liferánsook. Jó ezeknek a zászlóalji sündisznóknak! Nem dideregnek hét hosszú éjszakán át marhavagónban, az átkozott tetűtojások, hanem meleg szobában fekete bolhákat rónak a papírra, komiszkenyeret zabálnak és ürmöst hörpölgetnek. Mért ne szagolhatnának ők is oda, ahol a golyók füttyülnek? Felébred a frontharcosban a meleg istálló szagát érző éhes ordas gyűlölete és ezért nem jó a frontharcoshoz nyúlni. — Tapasztalt és békeszerető őrnök az ilyen utolsó napokban kerülnek is a frontharcost, mint a bélpoklost.

Lehajtott fejével és búsan fordult vissza Loborec Stef a raktártól. Tudta, hogy most majd szakadt, régi cipőben kell elindulnia oda, a galíciai sárba és hogy az első eső után azontúl mindig vizes lesz a lába, mikor is így, gondolatokba merülve, épp a zászlóalj udvarának közepén szemben találta magát a kövér Smidt őrmesterrel, minden raktárak fő-fő urával. Elhatározta hát, hogy még egyszer szerencsét próbál és elpanaszolja minden kincstári cipők és szegek e legfőbb parancsolójának, mi is történt övele és hogyan rövidítették meg bectelenül, disznó módon.

Állt Smidt előtt és még szépen, katonásan össze is ütötte a bokáját, hogy a dolog minél jobban sikerüljön, de Smidt izgatottan vicsorgott rá.

— Eredj a pokolba! Hagyj békén!

— Őrmester úr, alázatosan kérem, az én cipőm...

Az őrmester úr, akinek a hadosztálynál egész nap a vérét szívták holmi ellennyugtabeli huszonhét korona és tizenhat fillér miatt, éppen számolgatta magában az árukat meg a kérdéses tételeket, elfelejtett kiadások után kutatva. Loborec most megzavarta összes kombinációit, így hát felfortyant.

— Mars, takarodj, te zagorjei tolvaj! Tolvajok vagytok mind egy szálíg!

— Nem én vagyok tolvaj! Maguk lopták el azt, ami nekem jár!

Smidt valójában nem is hallotta, mit kíván ez itt és mit is beszél, de felbőszítette az a hallatlan vakmerőség, hogy egy közönséges honvéd meg meri állítani és, hogy egy közönséges honvéd azt mondja neki, hogy lopott, mikor egész délelőtt ugyanezt fújták neki a hadosztálynál a magyar svindlerek.

És pofonvágtá Loborec Stefet minden erejéből, csak úgy csattant. Az ördögbe is, szabaduljon már meg egyszer mindentől!

Eppen abban a pillanatban haladtak át az udvaron a szakácsok nagy üst forró feketekávéval. Loborec, tájtékozó eszeveszettségében, frontharcosi becsületében sértve, hogy őt, aki holnap harmadszor megy ki a frontra, itt, a hadtápban pofozza egy magaziner -- „egy ilyen minden hájjal megkent tolvaj“ — nekiugrott az őrmesternek, megragadta és beledobta a feketekávé üstbe. Megfürödve a forró kávéban, Smidt kirántotta kardját és Loborecet balvállán érve, mélyen belevágott a húsába. Ott a félhomályban, a kopasz gesztenyefák alatt, a kiöntött üst feketekávé mellett, az őrség, készültség és szakácsok által lefegyverezve, Loborec Stef honvéd érezte, hogy mindaz, ami történt, nem volt jó.

Sebesülten, vérezve, összeverten, holmi háborús paragrafusokkal, agyonlövessel megfélemlítetten még aznap éjjel ráállt a kompromisszumra. Ráállt, hogy így sebesülten elindul a frontra, csak-hogy kibújjon a bonyodalmak alól, megmeneküljön a hadbírószági agyonlövéstől, mert bajonettet rántott a feljebbvalójára. Másnap úgy lázasan valóban el is utazott a részeg menetszázaddal, amely vicsorgott, mint egy menaszéria vadállat és káromolta az Őristent, az ég minden szentjeit és mindenkit, a parancsnoktól kezdve a nyomorult vonatkisérőig, aki ki nem aludottan vacogott az utolsó vagonban piros jelzőszalajával.

Ez abban az időben történt, amikor a háború már megérett s amikor az ilyen frontharcos-szállítmányok utazásaiban érezni lehetett, hogy a láncok valahol már megpattantak. Nem voltak már zászlók, virág meg muzsika. Fel-felborultak a gulyásos üstök, mert „nem gulyás ez, hanem püdös vizelet, nem marhahús főtt benne, hanem macskák“. Lódultak a kemény, penészes komiszkenyerek a várótermek ablakai felé, le-lecsaptak az öklök a pincérekre a pályaudvari vendéglőkben, csörömpölvé hullottak darabokra a lámpák s amikor valaki egy magyar állomáson cigarettacsutkát dobott a kétemeletmagasságba felhalmozott préselt szénába és az induló menetet előntötte a tűzvész pirossága, hangosan nevettek mindnyájan.

Valahol a Kárpátokban, ahol az állomások nevei cirill betűkkel voltak kiírva és ahol mindjárt az állomás mellett fenyőkkal borított, magas fekete hegyek meredeztek, gépfegyverekkel ment neki egy magyar század a tiroliaknak. Loborec Stef hallott valamit, hogy egy magyarnak állítólag nem jutott ki a csajka feketekávé és hogy a magyarok behozták a váróterembe egy mocskos árnyékszéki vödört, mire az állomás parancsnoka lelőtt egy legényt. Röviden: ölték egymást a katonák. Ott, a síneken túl húzódó rajvonalakban, a géppuskáknak abban a kattogásában, telefonálásokban, kiabálásban, lövöldölésben Loborec váratlanul mély szükségét érezte, hogy ő is belebonyolódjék ebbe a csatába, mert bizonyos, hogy egy embertől megint elrabolták az ő „szent jussát“.

Mikor ezt az eszméjét közölte a vagonbeliekkel, az emberek vállat vontak, bólintottak, köptek, majd megint kinyújtóztak a szalmán, fáradtan és éhesen, hangosakat ásítva, összecsupva és a vagon aljába szórt szecskától összeszurkált képpel.

Ez a gondolat azonban rágta, furkálta Loborec Stefet az utazás egész ideje alatt. Minek utazik ki ő megint a frontra, mikor ez nem igazság? Volt ő már kint az árokban, leróttá ő már a maga tizenhét hónapját. A szabadságát se adták ki neki, pedig kijárt jog és szabály szerint; a cipőjét is ellopták és a vállát is véresre sebeztek és azonmód véresen kidobták őt megint a ködbe, sárba, vérbe, halálba.

* * *

Csendes vasárnap reggel volt és ködök gomolyogtak keleten, meg-megvilágítva a pirkadat alig észrevehető foltjaitól. A század menetelt, erdőn át, sárban, pocsolyában, és nem hallatszott semmi, csak a fegyverek, ásók és lámpások csörömpölése. Az úttól jobbra és balra óriási erdőtümböt lehetett sejteni. Loborec Stefet folyton egy és ugyanaz a gondolat furkálta: ha ott lent a faluban, ahol éjszakáztak, behúzódik az istállóba, beássa magát a trágya közé és ott marad, míg megint beesteledik, megszabadult volna mindentől és visszamehetett volna. Sebesült, vérzik, felvették volna valahol egy kórházba. Megmenekült volna mindentől és nem kellene kínlódnia, mint valami állatnak.

* * *

A század megállt egy tisztáson a félhomályban; a tisztek a telefonnál parancsra vártak, az emberek pihentek.

A legénység csatát szimatolt. Már két napja hallatszik az ágyúdörgés, elől pedig, az első kettős rendekben valaki éles fejhangon meséli, hogy sehogy se tud visszaemlékezni, milyen volt az arca annak az orosznak, akinek ő, amikor utoljára itt kint volt, az eleven húsába szúrt. A bükkfa alatt bújt el a szamar, de ő bajonettel kipiszkálta az avarból, az orosz meg a tülekedésben megharapta, itt la, a bal mutatóujján, még most is látszik a csontigtható harapás nyoma.

Nedves fenyőfadeszkek szaga terjengett; a hadosztály telefonistái ütötték össze kalibájukat amott a tisztáson. Füst szállongott. Egy telefonista üstöket mosott és arról beszélt az embereknek, hogyan akasztották itt fel ugyanerre a telefonpóznára két nappal ezelőtt egy kémét. Szilvát és kenyeret kívánt, hogy jóllakjon halála előtt. Adtak neki szilvát, hadd lakjon jól vele. De nem tudott rágni, úgy meg volt ijedve. Kifordult a szájából a falat. Olyan volt, mintha vér volna a száján. Pedig nem vér volt, hanem a szilva!

— He-hel!

A kenyeret se tudta megrágni. Összemorzsolta a tenyerén és kiszórta a sárba, hadd maradjon a madaraknak!

— Ugyan mit csinál a mi Rucnerünk? He-he?

— Á! Jobb dolga van, mint nekünk!

— Alighanem jobb!

— Jó ember volt, kár érte!

Észre lehetett venni a szavakból, hogy ez a „mi Rucnerünk“ nyilván őszinte szimpátiának örvendett a században és hogy az emberek szerették és tisztelték. Írnok volt civilben és sokat koplalt vidéki községházakon, de aztán sikerült behúzódnia a felséges királyi

horvát-szlavón-dalmát országos kormány egy áporodott szobájába a Márkus téren és ott vonalzóval lajstromokat rajzolt és táblázatokat töltött ki számokkal és betűkkel.

Ez a „mi Rucnerünk“ elolvasott életében néhány könyvet arról, hogy Isten nincs és hogy a demokrácia feltétlenül és biztosan megfogja váltani a világot, és mindez az agyában összegabalyodott. Sokat törte fejét, hogyan is van az azzal az Istennel meg a demokráciával? Rucner idegei már régóta meglehetősen zilált állapotban voltak; a veséi elkoptak, mint a kilyukadt szita. Ő maga idegeinek ezt az állapotát „az idegek dezorganizáltságának“ keresztelte el, a veséiről pedig mindig úgy beszélt, mint valamiről, aminek megvan a maga külön bomlasztó törekvése és hogy „ez — igen — ez az!“ Ezzel, hogy tudniillik „ez az“, Rucner éppen azt vélte megoldani, ami az életben a legrejtettebb és legtitokzatosabb. Érezte, hogy a fogai rothadnak és kihullanak és hogy a mirigyei (valami zsíros, mérges mirigyek, mélyen őbenne) nem működnek úgy, ahogy kellene. Benne minden pusztult. A szíve gyámoltalanul vibrált az események tömkelegében és ő érezte, hogyan vibrál ez az ő rothadt szíve és érezte, hogy a körmei maguktól nőnek, mint a halottéi. Gondolkozván ilyen módon arról, hogy „ez — igen — ez az!“ szomorúan és böldogtalanul élt, mielőtt beosztották a zászlóaljhoz és belelőttek kétszer. Még civilkorában legjobban szeretett a városvégi bűdös csatorna-töltésén sétálni, ahová odahömpölygött az egész város szennyje és bűze és ahol házinyúl-nagyságú patkányok ugráltak. Rucner abban az időben szerkesztett magának egy végleges és nagyon szomorú világnézetet, melynek alapeszméje az volt, hogy az egész város valójában csak ezért a bűdös csatornáért van. Az emberek egymást ölik és kínlódnak, kalóriákat nyelnek és utaznak, könyveket írnak arról, hogy „Isten nincs és hogy a világot a demokrácia fogja megváltani“. Mind ezt pedig azért, hogy minden szenvedés és gondolat végső következményeként egy ilyen fekete és mocskos csatorna keltekezék. Ez a pesszimizmus Rucnerben frontárcosi tapasztalatai után még csak megerősödött, sőt kezdett még a demokráciában is kételkedni s még gondolni se akart többé rá. Egyremegy! Demokrácia, nem demokrácia, mindegy! Végezetül mégis minden a sáros csatornában fog végződni!

Bisztrica faluban, ahol megháltak, Rucner összeakadt azzal a kovácsnéval, akit akkor ismert meg, amikor két évvel ezelőtt ezen a vidéken járt. Ennek a kovácsnéval, aki nemrég szült, az urát agyonlőtték, így tehát özvegyen maradt öt gyermekével. Éjszakára Rucner ott maradt az asszonynál és az egész dologban nem volt semmi különös. Meleg ágy, sok piros-fehér csíkos huzatú tollpárna, erős, izzadt női combok a dunyha alatt és valahol messze, tompán, ágyüdörgés. Egy lámpásos lovas cuppogott a sáros országúton és hallani lehetett, hogy a ló nehezen emelgeti patáit a sárban. Kődös eső szemerkélt. Eszébejutott Rucnernek, hogy az asztalon a konyhában (pirostéglás a padlója) ott hagyta a pipáját és abban a pillanatban úgy tűnt neki, hogy éppen az a tér, melyet a lovas gázol, rendkívül mély. A szobában a gyerek elsírta magát, ő pedig itt áll bután, betegen, elhagyottan.

Úgy találtak rá másnap reggel a szénapadláson, egy vastag gerendán lógva. A balkezeiben a pipáját fogta és különösen hatott Trdák Vidre. Párja volt a sorban és ha azt vezényelték, hogy kettős rendek jobbra át, akkor Trdák Vid úgy fordult meg Rucner körül, mint az ajtószárny a félfá körül és mindig Rucner mellé ugrott másodiknak. Ekképpen sokat beszélgettek egymással a sorban is, a vagonban is, a kaszárnyában is; Rucner ismerte Trdák gondját-baját, de sohase vigasztalta.

— Meg fogsz halni te is, a gyerekeid is és én is meg fogok halni, de emiatt senkinek sem fog megfájdulni a feje! Ugyan kérlek! Tán csak nem gondolod, hogy én nem ismerem a Márkus teret? Te azt hiszed, hogy ott ül az az öreg, rövidlátó írnök és hogy Riz-Abadie cigarettákat tölt, mi? He-he! S te azt hiszed, hogy doktor? Senki sincs ott! Nincs ott se öreg doktor, se Bán, se Kormány! Minden üres! Minden belekerül a fekete csatornába!

— Lám! Itt volt, tegnap még itt menetelt a kettősrendben, most pedig nincs többé a kettősrendben! Egyszerűen kilépett a kettősrendből.

Trdák Vid mögött az emberek Viktort, a zászlóalj kőművesét csúfolták, aki az őrnagy úrtól szabadságot kapott, de csak azzal a feltétellel, hogy hazamegy és lelövi a feleségét mint egy kutyát, mert az őt az öreg molnárral a legalávalóbb módon megcsalta (míg ő itt a fronton hullatta a véré, otthagya az asszony a házat és átköltözött a malomba). És lám, Viktor megjött, dolgavégezetlén!

— Ide hallgass, Viktor — mondta neki a zászlóaljparancsnok, mielőtt szabadságra indult. — Én téged elengedlek a frontról! Jó! De fogadd meg nekem becsületszavadra, hogy azt a bestiát lelövöd mindenképpen!

— Igenis, őrnagy úr! Becsületszavamra! Lelövöm, mint a kutyát!

És Viktor kőműves elutazott a frontról, de nem lőtte le az asszonyt! Hol a becsületszó, Viktor? Viktor!

A tiszték (tétőtől talpig kaucsukban, gumiban) kijöttek a telefonos kunyhóból és lóra ültek. Végighullámozgattak a vezényszavak a zászlóalj testén és nehezen, fáradtan megint megmozdult minden.

Az ember, aki a Bisztrica-lesznai csatában hőseink sorsa felett döntött Weisersheimb Richárd volt, Reichlin-Meldegg és Hohenthurm lovagja, rangja szerint pedig vezérkari alezredes és hadműveleti főnöke annak a hadi egységnek, melyben a mi zágorjei századunk úgy elenyészett, mint egy alig észrevehető, piros ceruzával húzott vonás a szürke, keresztülkasul rajzolt, egy a hetvenötezerhez léptékű térképen.

Az alezredes úrnak ezen a térképén nem látszott, hogy ezt az egész vidéket gránátok barázdálták fel (mintha a földet vesztett vadkanok marcangolták volna) és nem látszott, hogy azok az ezrek, melyek azon a reggelen láthatatlanul és halkán mozogtak a terep völgymeredélyein és szakadékaiban, sebes és gennyes hústömegek. A térképen ezek csak vörös nyilak voltak, hegyeikkel az orosz állások kanyargó kék vonalai felé irányulva. A háromszáztizenhármas kótán keresztrefeszített bádog-Krisztussal egy kápolna állott, golyók

mély bevágásaitól végig barázdálva és lehántva. Egy német parancsnokság fekete táblát szögeztetett a falra annak a huszonkilenc embernek a nevével, akiket itt temettek el közös gránátos-sírba, még három hónappal ezelőtt. Gránátosai voltak ezek egy rohamoszlopnak, mely a háromszáztizenhárom kótán keresztül nyomult előre kelet felé. Később a frontot ezen a helyen kétszer is áttörték és az oroszok átjöttek a kápolna elé, most pedig hátrálva és visszavonulóban készültek azt ismét elhagyni. Ez, az alacsony cserjékkel benőtt, egyébként kopasz domb kimagaslott az egész környék fölé és a szem róla patakokon és mezőkön, barázdákon és nyárfákon át messzire elhatolt, egész a faluig, ahol éjjel után a „mi Rucnerünk“ felakasztotta magát és tovább az erdőkomplexumig, ahol jó távcsővel tisztán ki lehetett venni az összelőtt és leégett állomást és ahol az első zágorjei egységek beásták magukat.

Ez a háromszáztizenhárom kóta nagyon fontos volt az erőviszonyok további kialakulására. Holmi sarokpontot képezett. Weisersheimb Richárd úrnak, valamint orosz részről való képmásának, von Frederiks báró, ezüstsarkantyús, még Péter cár idejéből bojári titulust és nagy kitüntetésekkel viselő gentlemannak összes kombinációi e pont körül forogtak. Ez a von Frederiks báró Weisersheimb legmélyebb szakmeggyőződése szerint „tökfilkó“, „műkedvelő“, „kontár“ és „paccer“ volt.

— A hülye! Ha a kazáni brigád, amely ott tegnap elvérzett, huszonnégy órával előbb dobja a harc vonalba, minden éppen ellenkezőleg történt volna! De így! Majd megmutatjuk mi annak a „pacvelő“, „kontár“ és „paccer“ volt.

És így Weisersheimb Richárd, Reichlin-Meldegge és Hohenthurm lovagja, mintha sakkozna amott a front másik oldalán lévő ellenfelével von Frederiks báróval, megjelölte a háromszáztizenhárom kótát piros ceruzával és meghúzta rajta kombinációinak ábráját. Ez a mi elkínzott brigádunk számára (amely frissen vasaltan és még a raktárbeli naftalinnal behintve táborát ütött a ködös erdők mögött) azt jelentette, hogy gázolni fog a vérben már az elkövetkező reggelen, éppen a szent vasárnapon.

Az emberek levertsége minden lépéssel nőtt és mind úgy érezték, mintha kő volna a hasukban, mely az embert megállásra kényszeríti, hogy amúgy isten igazában kivizelje magát. Minden percben ki-kilépett egy-egy ember a kettősrendből, beállt az árokba, majd nekiiramodott, vissza a helyére és így ettől az ideges futkósástól a felszerelés az embereken úgy meg-megzördült, mint nehéz ígáslovakon a szerszám.

Elhaladtak egy összetört löszerszállító szekér mellett. Végben sátorlappal befödve egy halott feküdt. A cipője hiányzott, a kapcája piszkos és ázott volt. Egy holló ült az oldalán, de nem repült fel magasra, hanem hangosan káromgva ismét leereszkedett a sárba.

Az erdő egyre ritkult és a terep szélesen mintázva lejtősödött a patakig, mely a sárba belemetszve kanyarodott, mintha valaki abba a tapadós, szürkésvörös agyagba mélyen belenyomta volna természetfölöttien nagykőmű hüvelykujját és feltépte volna a földet, mire a föld gennyes, piszkos váladékokat bocsátott ki magából, mint egy

régi seb. A szél zörgette a száraz leveleket, mikor eldőrdült az első lövés.

Addig kísérteties csend volt, mint nagy események előtt mindig; a járőrök, akiket messzire a század elé küldtek, visszajöttek a hírrrel, hogy az orosz csapatok az erdőszélen helyezkedtek el, a lövés pedig messzire visszhangzott a parcellákon és réteken át. Az emberek, akik még nem szagoltak lőport, mélyen fellelegzettek és mindez nem tűnt nekik olyan borzasztónak! Úgy csattant, mintha valahol messze egy deszka csapódott volna egy másikral Semmi az egész!

Erre eldőrdült a második lövés is.

Még kettő.

Aztán csend.

Az emberek egy ledől, lombos fatörzsön gázoltak át, mind piszkosan, csatakosan s arcuk sápadtsága természetfölöttinek tűnt. Mind halkan lépkedtek és így tizedes úr Peszek szava ebben az ünnepléses csendben (melyben mindenki szívét a torkában érezte) kétszeresen keményen és szigorúan hangzott.

— No! Mi lesz? Tán csak nem vagytok ballerínák? Atkozott mamlaszok! Futólépés!

Rohantak mind a patak medrébe, melynek vize bokáig ért, és ott sorakoztak fel holmi idegen, ismeretlen katonák a szántóföldeken bukdácsoltak keresztül, hol ugrálva, hol kúszva. Mindez nevetésgéssnek és egyben megfoghatatlannak tűnt. Lovrek Stef nézte ezeket az ismeretlen, idegen katonákat, hogyan mozognak a barázdák mentén, mint szántóvetők a távolban (de nem szántóvetők és nem is ekét fognak, hanem puskát); nézte a nedves, nehéz, feltúrt földet és lehajolt, hogy megtapogassa, miféle föld, mert úgy tűnt neki, hogy mélyen, amúgy igazában fel van szántva és hogy jó föld lehet. Abban a pillanatban, ahogy Lovrek Stef lehajolt és a földre markolt, felcsiripelt egy veréb, Trdák Vid pedig, az ő pajtása a hetedik tagpárban, rátámaszkodott, mintha rosszullét fogta volna el.

A halk, alattomos csendben kattogni kezdett messze valahol a jobbszárnyon az erdőben egy gépfegyver, majd ropogás töltötte be a völgyet és terjedt hullámosan egyre tovább és tovább; ebben a szélesen hullámzó recsegésben tompán szólalt meg egy ágyú. Az ágyú úgy dördült meg, mintha valahol öt lépésnyire volna csak felállítva, hangosan és mélyen, mint a mozsár húsvétkor a templom előtt. Ugyanebben a pillanatban messze elől ágyúk szólaltak meg, mint orgonahangok és valami átröpült az árkon és a patakon az emberek felett, mint egy madár.

— Túl magasan repül — kiáltotta el magát valaki csodálkozva.

— Kuss!

Lovrek hallotta az ágyúkat és feszült kíváncsisággal figyelte, megszólalnak-e újból, amikor Trdák Vid görcsösen belekapaszkodott mint a vízbefúló. Lovrek csak azt érezte, hogy Trdák puha, hogy csúszik lefelé a földre. Vér bugyborékol a száján és folyik végig a kezén

— Vid, Vid, a Krisztus öt sebére, Vid!

Trdák Vid nem felelt egy szót se. Szeme fehérje kékesen csillogott és véres hab szűrődött elő a fogai közül; nyeldekelt és az

állkapcsai úgy öröltek, mintha kérődzne. Trdák még hallotta azt a verebet és hallotta azt a kiáltást, hogy túl magasan repül. Aztán elhomályosodott előtte a világ és eszébejutott, hogy elfelejtette megmondani annak a doktor úrnak a Márkus téren, hogy gyors intézkedést kér, de végül is, ha ő nem is felejt el, a doktor úr úgyse ér arra rá, Riz-Abadie cigarettákat tölt — Rucner pedig azt mondta, hogy nincs semmi — semmi sincs, se Kormány, se Bán, se doktor, se semmi...

Lovrek Stef lehajolt Trdák Vidhoz és fel akarta emelni és valamit akart volna tenni, ami bölcs és emberi és helyénvaló, de sehogy se tudott visszaemlékezni, hol is van a kötszere, hol is búj el az az átkozott pakli, a kenyérzsákban-e, vagy a borjúbán? Az árok felett megint átsüvöltött egy gránát és az is túl magasan; aztán meg mindjárt még három, mind a három magasan. Az emberek szaladni kezdtek, mint tehenek a tűz elől, semmit se lehetett megkülönböztetni, csak eszeveszett kiáltozást és fütyülést. Lovrek egészen megzavarodott és nem tudta, mit tegyen? Fusson az emberek után, vagy kiabáljon, vagy hagyja itt Trdák Videt a sárban, mit, mit?

— Az anyád istenit! Lelőlek, mint a kutyát! Mars!

Megrázkódott Lovrek, mintha álomból ébredne. Peszek tizedes áll előtte és revolverrel fenyegeti, kiabál torka szakadtából és káromkodik. Sehol senki. Az emberek mind eltűntek valahová a föld alá, csak ő áll itt és tizedes úr Peszek a revolverrel. Engedelmesen, mint valami jószág, futott Lovrek egy tuskó felé és nem volt még három lépésnyire se tőle, mikor valahol mellette lecsapott egy gránát és az omló föld a patakba dobtá. Alig hogy elugrott Trdáktól, alig hogy beleesett a patakba, mikor egy meredek fekete víz- és sár-oszlop szökött a magasba jobbról és mindjárt rá egy éppen olyan fekete földoszlop balról, és a föld kezdett fel-felfröccsenni, mint pocsolyák felületén a cseppek vihar idején: itt egy, amott egy, majd egyre több és egyre sebesebben. Lovrek érezte, hogyan tapad a nedves ruha és fehérnemű a bőréhez, a szeme pedig telefröccsent rothadt, nyúlós, szürkészöld mohával a keze meg véres Trdák vértől. A könyöke sajgott, azt felhorzsolta, és a térde (de az semmi, kis karcolás), fíjú, fíjú, fíjú, tűhegyes fonalak fütyültek a levegőben, mint mikor a lőtéren a mellvéd mögött a céltáblákat állítgatta. Vas-tag földréteg szakadt le fölötte, zsírosan és súlyosan, mint egy darab késsel levágott tészta. Hallatszott, ahogy vízbuborékok bugyborékolnak a sárban: klok, klok.

Éles fütyök hangzottak és valahol elől a csipkebogyó és gyalogszedér közt löttek. Egy trombitás négykézláb, sebesen, mint egy majom, szaladt az árokban és Lovrek utána akart kiáltani, hogy hol a második század, de az erdő felett süvöltő viharban nem lehetett hallani egy szót sem, csak a gránátok brummogtak mint a nagybögők. A dörgés egyre erősödött és Lovrek füle mellett vékonyan süvített el egy golyó, mintha tűhegyes volna. Ugyanabban a pillanatban egy másik a földre fúródott előtte és felszakította, a föld pedig feljajdult, nyujtottan, és mélyen, ahogy a ledőftt ember jajgat. Hallatszott, ahogy az erdőben egy fa koronájától gyökeréig végighasad. Lovrek hanyatt feküdt a patak kanyarulatában, ahol az-

előt: jószágot itattak és ahol mindent csülöknyomok borítottak és minden búzlótt a tehénganéjtól. Meg akart fordulni, hogy odahúzódjon a beroskadt palló alá (ott melegebb volna), de nem tudott megmozdulni valami kimondhatatlan fáradtságtól, amelyet nem érzett még akkor sem, amikor gabonát csépelte a legnagyobb augusztusi hőségben. Mintha a teste egy zsák ázott cement volna, olyan súlyt érzett a lábaiban s a szeme lehunyódott; már csak annyira tartotta nyitva a szemhéjait, hogy a szeme bogarát egy vékony, vízszintes fénysáv érte, és zsiros fátyolon, mint könnyecseppeken keresztül látta az esőcseppeket, melyek egy pókháló mentén levélről levélre gördültek alá. Lovrek Stef tisztán emlékezett rá, hogyan kapaszkodott bele Trdák derékszíjába és hogyan kezdett egészen puhára váltan vért okádni és hogyan üvöltött rá Peszek revolverrel a kezében, most pedig mindezek a képek behúzódtak valami puhába, mint egy csiga összetaposott szarvai és minden olyan nyúlósnak, tapadónak és hidegnek tűnt. Furcsa volt Lovreknek, hogy tizedes úr Peszek ordított rá és még meg is fenyegette revolverrel, most pedig itt fekszik a látánál zölden, süketen, nem moccan s a fehér shrapnell-felhőkék mint hólabdák szállongnak a feje felett. A föld omlik, mintha valaki lapáttal hányná és ez az egész füst és ez a sár, meg minden, olyan süketnéma és csendes.

* * *

Amikor a tüzérségi tűz megindult, Loborec Stef el volt foglaltva azzal az ötlettel, hogy hogyan is lett volna, ha megbújt volna a faluban valahol a trágya között. Mint régi tapasztalt veterán, fekve maradt az árokban. Tudta, hogy a sikeres és bölcs háborúskodás első alapelve az, hogy az ember fekve marad, fejét befúrja a sárba és ki nem nyitja a szemét, mennél tovább, annál jobb. Mozdulatlanul és mereven feküdt és amikor magához tért, nem tudta, egy szempillantásig tartott-e az egész, vagy borzasztó sokáig; elvesztette az időérzékét és úgy tűnt neki, mintha álomból ébredne. Körülötte csupa magyarok voltak, magyarul káromkodtak és mentek előre. Egy hatalmas termetű magyar megállt felette és belerúgott a hátuljába. Erre ő is feltápászkodott és futott a magyarok után.

— Mennek a magyarok, megy ő is! Mindegy! „Magyar ember! Allamvasút!” Muszáj! Még agyonlövök különben ezek a magyar disznók, mint a kutyát! Maradt, amíg tudott! Most már mindegy!

Weisersheimb Richárd alezredes úr orosz hasonmása, von Frederiks báró, a „műkedvelő” és „hülye”, aki tegnap könnyelműen — valósággal hazárdul — eljátszotta kazáni brigádját, nem engedte, hogy elvegyék tőle a háromszáztizenháromas kótát holmiféle ellenroham-trükkal. Pontos előrelátással készült erre a lökésre. Ezért még a múlt éjjel megerősítette az egész állást kétszeres tüzérségi tartalékkal és piros ceruzával odarajzolt a térképre néhány szerkesztési módosítást, mely már három hete utazik sáros orosz állomásokon át. Kiadta tehát a parancsot, hogy a frontot tartani kell, amíg ezek a szállítmányok meg nem érkeznek.

Fekete földoszlopok szöktek a magasba jobbra és balra. Loborec Stef lélekszakadva futott mint valami eltévedt hangya a

fekete, kormos füstoszlopok sötét sorai és a gödrök között. Elfuldavda, kihevülten vetette bele magát a tűzbe, kábultan, mintha valaki ökölrel vágta volna orron, pedig csak egy göröngy ütötte meg.

Szálltak a zsíros, fekete füstfelhők, az összezúzott fatörzsek szilánkjai a tüskés bokrok és a sáros föld pedig ott kavarogtak az emberek feje felett. Loborec érezte, hogy valami meleg buggyan az arcán s ahogy végighúzta rajta a kezét, hogy lássa, mi az, véres volt az ujjja, mintha poloskát nyomott volna össze. Vér volt az, ami buggyant.

Az emberek kiáltoztak jobbról is, balról is, de nem lehetett egy szót se érteni, a dörgés pedig és a gépfegyver-golyók túhegyes fonalai s a tűz, a füst, a sebesültek jajgatása, a lőpor nehéz, kábitó szaga, mindez behatolt szembe, fülbe, pórusokba és idegekbe és Loborec valahogy nyomasztó szükségét érezte, hogy valahová elrejtőzzék. Mint egy féreg, úgy fúrta bele arcát a földbe és nehezen lélegzett. Gőzölgött, mint a ló. Jobbra tőle valaki jajgatott s ez a jajgatás baljóslatú szorongással töltötte el. A testét skarlátvörös tűz öntötte el s ő, mintha rühes volna, vakarni kezdte szőrös mellét, combjait, térdét és meztelenre szeretett volna vetközni, félegyenesedni, menekülni, megvakarni a talpát, mely olyan pokolian viszket, felordítani, üvöltöni, de ekkor éppen előtte csapódott be egy golyó, majd elsivított felette. Loborecnek abban a pillanatban az az érzése támadt, hogy ez a golyó a szemébe fúródott. Tapogatni kezdte a szemét és elcsodálkozott, hogy az ott volt a helyén, érintetlenül. A szemhéjai idegesen vibráltak a szakadatlan robbanásoktól. A szemként hulló golyóesőben, agyhártyái megduzzadtak és mindene úgy rengett, mintha valaki a koponyáját verdesné a falhoz.

Abban a nagy forróságban, mely a robbanások rendkívüli erejű nyomásától a beleiből feltolult, a pillanatnyi teljes sötétségben Loborec kezét a szemére szorította és görcsösen összehúzódkodott azzal a szándékkal, hogy még mélyebben fúródjék a földbe. De ekkor minden lobbort vetett és ő, zöld szikrák tüzesője által a magasba emelve érezte, hogy kilöködött, hogy néhányszor körbe forog, hogy a feje fedetlen és hogy őt magát egészen elborítja a sár, mely végigkúszik a nyakán, hogy nehéz, fojtó, foszforos gyanta önti el és orra nyálhártyáit, légcsövét csiklandozva tüszentésre ingerli. Tüszenthetnékje volt, de nem mert moccanni se és csak a puskákra fülelt, melyek úgy pattogtak, mint a szőlőbeli kereplők a sebes szélben: aztán majd eljön Szent Mihály...

Sokáig maradt mozdulatlanul, majd nekibátorodott és tapogatni kezdte magát, hogy éle még? Kiásta magát a földből s mellette ott feküdt valakinek a feje. A rohamcsapatból való sisakos fej volt, szíjjal átkötve, mint egy postacsomag. „Kettős rendek jobbra át! Indulj!” Isten veled! Roham! Isten nyugosztalja! Egy leszakított puskatus ott kavargott fent a füstben, a barázdák mentén fehér pára kúszott és mindennek égés- és nyersvas-szaga volt, ahogy a vasdarabok szortyogtak és ki-kialudtak a tócsákban, mint kovácsműhelyben a patkók.

Loborecnek eszébe ötlött, hogy jó volna mélyebbre ásni ezt a gödröt, melybe talán maga Szent Rókus dobta bele. Nagy kínnal

keresni kezdte hát az ásóját, mely ide-oda csúszott a hátán. Sokáig erőlködött, bajlódott az ásó szíjával, mikor pedig végezetül kihúzta, valami megzörrent és az ásó magas ívben repült ki a kezéből.

— Oda van — gondolta s összegomolyodott a gödörben. A következő pillanatban megint valami sivített és Loborec feje belesajdult. A húsa tüzelt, a horzsolás vérzett és ő nyakig sárosan-piszkosan tapogatta a fejét és hol bután nézte véres ujjait, hol a fejét simította végig. A szive élénken, hangosan vert. Előtte egy kis bukán ott feküdt valakinek a köpenyege. Egy golyó letépett egy gombot a köpenyegéről és a gomb megcsördült, mint ahogy kint a mezőn felröffen a malac, mikor a kanászok döfködik. „Geller ez, az anyja istenit, oszt ihol mégegy“.

— Éppen engem vettek itt célba, az anyjuk keservit — fejezte be gondolatát Loborec és a puskája után nyúlt. A puskája nem volt sehol, az ott maradt az árokban, és ő itt fekszik, valakinek a hullájától fedezve, puska nélkül, és még mindig azon rágódik, mennyivel okosabb lett volna ott maradni a bisztricei trágyadombon, ahelyett, hogy itt a szántóföldön mészárolják le, éppen ezen a szent vasárnapi napon. Addig a percig még mindig ember volt, aki homályosan érezte, hogy igazságtalanság érte és hogy becsületesebb dolog volna lecsapni azokra a semmirekelőkre, pékekre, liferánsokra, svindler káderesekre; puskát fogni és sorba lelőni az összes hadtápbeli tolvajokat, tábornokoktól a zászlóalj-suszterig. Mint jámbor barom, úgy félt ettől a tüztől, de most, befúrva képét az ismeretlen magyar halott zöld kabátja alá, véresre tépetten és ingerülten, abba a mély meggyőződésben, hogy valaki itt éppen őt veszi célba, puskát ragadott és lőni kezdett bele a ködbe, sárba, szederbokrokba, a semmibe!

Kinek vétett ő? Elvették a hatheti szabadságát és a tulajdon feleségét puskatussal verték vissza tőle a kaszárnya kerítésénél! Össze-vissza marcangolták, ispotályról-ispotályra hurcolták, a cipőjét ellopták, és most még valaki lövöldöz is rá? Ki az a disznó, aki pont őt vette célba? Hadd lássuk, túri-e sokáig Loborec Stef, hogy mindenki éppen őt üsse?

Igy őrjögött Loborec Stef és a puskája ropogott mint egy mótör, a cső füstölgött, a fa átforrósodott és a hüvelyek izzón repültek ki a tárból, akár csak a szecskavágóból, Stef ujjain pedig fehér égési hólyagok támadtak. Száguldott Loborec Stef az ütközet gőzgépén teljes tempóban.

* * *

Pálcsics, a hadosztály halottkémje (civilben diák és csupa ideg, akinek az élet legapróbb csekélysege is a torkát fojtogatja és a szemei valami kimondhatatlan bánattól fénylenek), Bisztrica-Leszna elemi iskolájában a háromszáztizenhármas kóta előző napi halottjait számlálta össze. A zágorjei ezred első zászlóalja, mely a bal szárnyon volt, szenvedett legtöbbet. Az első zászlóaljából hetvenkét halotti cédula feküdt Pálcsics diák hadosztályi halottkém asztalán, aki ezeket a halotti papirokat sorban kihámozta sárga fémtokjaikból és adataikat különféle iratokba és a hadosztály veszteség-listá-

jába vezette be. A második zászlóaljából a második és harmadik század szenvedett veszteségeket. A második század második szakaszából heten estek el, még pedig: Peszek Mátó tizedes és hat honvéd.

A sorban az első Krizsa Matija honvéd. Született, be volt oltva, elesett, maradt utána, mellélkelten: két levél, huszonnégy korona, egy zsebkés és egy tükör.

Krizs Matija első levelét nehéz paraszti kézzel Rodes Katica írta és a levél így szólt:

Ha volna könnyű szárnyam elrepülnék a te hívó melleldre, ha volna sólyomszemem szemem széles kebledet keresné ha volna gyöngy a nyakamon szivedet foglalnám bele csakhogy minél szebb és kedvesebb és drágább légy nekem. Látod, így szeretlek téged és ha kéne életem adnám érted. Pedig ahogy leveledből értem korholsz engem és írod, hogy nem vagyok hű hozzád ne féltés te engem kedves én csak teátalad tudok boldog lenni és elégedett és ezt leírni nem tudom szívem fogom kivenni és elébed tenni, hogy meglásd benne a képedet egészen és hogy lássad hogy szeretlek. A rossz nyelvek nem tudnak békén maradni és megszólják engem is bár én arról nem tehetek erről a mostohaapám tehet, aki azt akarta, hogy az övé legyek míg az én Pepom Taljánországból haza nem jön de te ezt el ne hidd elég szomorú hogy a tulajdon anyád gyaláz engem mert a mostohámnál hálók pedig hol hálnék máshol ha veled nem lehetek mert mit szól Pepo ha megjön mert Francetic Stefek Pepoval volt Taljánországban Pepo él és jó egészségben van dicsértessék a Jézus Krisztus és Mária viszontlátásra Rodes Katica.

Krizs Matija honvéd második levelét nem Rodes Katica, hanem Jánkics Lyubica, minden jel szerint még hajadon lány írta.

Szerető hű üdvözet Jánkics Lyubicától. Dicsértessék a Jézus Krisztus és Mária Kedves Mátó Drága szívem tudatom lapját megkaptam harmadikán este és megörült a szívem mikor lapját megkaptam. Írom ezen leveletem magának mert a szívem nem hágy nyugtot kedves mátó szerelmes szívem életem szerelmem olyan hű mint a fényes holdfény kedves lelkem plajbászomat fogom jobbkezembe hogy megírjam levelem hogy mi ketten Együtt nem lehetünk Fényes csillagát szívemnek szeretem istennél is jobban lám szívemből mostan fényes napsugár száll és üdvözli az ő édes szívét. Édeslelkem írjon nekem hogy aztat a leveletem megkapta a szűzanyára kérem írjon nekem igazán olyan rossz nagybeteg ahogy nekem aztat a Kovácsék baláza mondta mert már harmadszor írok és félek hogy a városban másokkal van szerelemben küldöm szerető hű üdvözetemet Jánkics Lyubica.

Pálsics diák hadosztály-halottkém elgondolkozott Rodes Katicának ezen a levelén, mely ime idekerült az ő halottkém asztalára és ilyenképpen egy szerelmi dráma befejezése lett.

Rodes Katica bizonyára beleköpött a kiszáradt, poros tintás-üvegbe és megkeverte a tintát a tollszár másik végével, mintha rántást keverne a lábasban és egész vasárnap délután a szerelmi levelezőből holmi Harambasics-Badalics féle kifejezéseket írt ki, hogy végül is ebbe az egész mézeskalácsos tarkaságba behintsen egy kis igazságot, keserűt, mint az ürömcsepp.

Ismerte Pálcsics diák a levelezésnek ezt a módját, olvasta ő únosúntig az ilyen leveleket, melyekre rózsaszínű meztelen angyalkák és vérző szivek voltak ragasztva s melyeket mindig ugyanolyan kezek írtak, ferdén, a bal felső saroktól lefelé a jobb sarokig; tudta Pálcsics diák már pontosan előre, mikor következik az a bizonyos fordulat az édesből a keserűbe s mindezt unalmasnak és szomorúnak látta.

Úlni itt az üres iskola szobában és olvasni egész éjjeleken át, hogy Katancsec Éva megboldogult Blazsek honvédnek három galambot küld. „Az első viszi szerelmemet, második a leveletem, a harmadik kis virágot tudtam én mindent mi volt ott a szőlőben Goricsancev Janicával és mért nem írod nekem azt hogy isteneved. És hogy Pecák Jága írja a horvát királynak, hogy alulírtan aláztatosan bátorkodik a legfelsőbb atyai kegy reményében jelen legalázatosabb kérelmét alattvalói hűséggel előterjeszteni.

Pecák Jágának jelen legalázatosabb kérvényét a királyi hatóságok szolgálati úton elküldték az illetékes katonai címnek ottani célirányos ajánlás végett, az illetékes cím pedig ezt a kérvényt rövid hivatalos eljárással rapport útján visszajuttatta a kérvényezőnek (illetőleg férjének, Pecák honvédnek), azzal a megjegyzéssel, hogy őfelsége a horvát király „nem méltatta azt kegyelmére és nem kegyeskedett azt legfelsőbb atyai jóváhagyásában részesíteni“, és ennek következtében Pecák Imbró honvéd nem fog visszatérni földjére, ahogy azt Jága kérte és erősen remélte és evégből a községi írnoznak kövér libát és huszonhét tojást ajándékozott.

Minden odavan! A liba és a huszonhét tojás és Jága reményei és Pecák Imbró! Mindez ott van a halotti cédula fémtokjában, melyből azt Pálcsics diák, a halottkém kihámozza. Irva áll fekete betűkkel fehér papíron, hogy Pecák Imbró elesett és hogy bé volt oltva kolera és tifusz ellen, nős, született a szvetojáni község Trnye-Jézusová falujában. És itt van Peszek Mátó tizedes ezüstórája is és annak fedele alatt a Sostár kalendáriumból kivágott rész, ahol nyomtatva áll, hogy ezt az ezüstórát Peszek Mátó úr jutalmul kapta a kalendárium igazgatóságától, mert megfejtette a „Sostár“ kalendáriumban közzétett rejtvényt: „Ki korán kel, maga esik bele“, és hogy „Aki másnak vermet ás, aranyat lel“. Hámozta únosúntig Pálcsics diák ezeket a halotti cédulákat, olvasta únosúntig ezeket a kérvényeket és tisztán látja Blazsek Maricát a halottas ágyon, ahogy a komái gyujtják neki a halotti gyertyákat: a gyerekek sírnak, ő meghal szárazbetegségben, az ő Frányója pedig ime, itt fekszik a galíciai Bisztrica-Leszna elemi iskolájának katedráján Katancsec Éva három szerelmes galambjával. Az első viszi szerelmemet, második a leveletem, a harmadik kis virágot! És ha Loborec Stef visszatérne fiatal feleségéhez, látná, hogy az tönkreitta magát. Tehenet, disznókat, aprójószágot, félhold legelőt, mindezt elitta Loborec felesége abban az örült gondolatban, hogy Stef meghalt és nem fog többé visszajönni. És az almáriumot is, a párnákat, a lepedőket mind elitta, még pedig négy koronáért lepedőjét. Mindez rászakadt Loborec Stef otthonára és ha ő valami véletlen folytán hazatérne, ott találná feleségét részegen, eszméletlenül az árokban fekvő, amint a falubeli

gyerkőcök kövekkel hajgálják. Ő bizonyára véresre verné, így tehát jobb, hogy egyáltalán nem tér vissza. Blazsek honvéd apja meg, aki hetven éves múltott és gyöngé, beteg és nincs senkije, aki mosna rá és valami meleget főzne neki — a lovai félig vakok, a disznók megdöglöttek, a jég mindent elvert — írja a fiának, az ő jobbkezének, hogy jöjjön vissza a földjére, hogy írjon kérvényt, hogy lásson hozzá, jelentkezzék raportra, hogy engedjék haza, mert ezt már tovább bírni nem lehet.

Hullanak a halotti cédulák a hadosztályi halottkém asztalára mint az eső, a halotti cédulákkal együtt pedig a megboldogult honvédek levelei és kérvényei, és Pálcsics diák olvassa mindezt és nyilvántartja, és mindez elvégeztetett és minderre nincs többé se orvosi, se jogi orvoslát, nincs felfolyamodás, nincs appelláta.

Nemcsak Trdák Vid maradt itt második századának második szakaszbeli hat pajtásával meg a kérvényével, melyre elfelejtette ráírni, hogy sürgős elintézetést kér; a halottak brigádjai és hadosztályai sétáltak át ezeken a táblázatokon és menetelnek tovább a végtelenségbe, némán, meggörnyedve, nyomorultan, ártatlanul halálra ítélve.

Mennek négyes sorokban, végnélküli éjszakai oszlopok tompa dobogásával, meg-megcsörren a felszerelésük, mannlicherek, ásók, bajonettek, hallani, ahogy a bakancsukat emelgetik a sárban, s a hadosztály halottkémje egy percre abbahagyja a számolást, hegyezi fülét mint a kutya és visszafojtja lélegzetét az iszonyú rádöbbenésben.

- Ime, menetelnek kint a zágorjei bányászok, akik egész életükben nyelték a kormot és büzt és mérges gázokat, felkeltek az egyik sírból, meggyújtották olajmécseseiket és mennek csendben, kettős rendekben a másik gödörbe, ahonnan nincs visszatérés. A drávavidéki szőlőmunkások és a sztubicei parasztok, Gubec Matija unokái, menetelnek mind kint a sötétben és mind vissza fognak térni ide, az ő halottkém asztalára. És ő olvasni fogja szerelmes leveleiket, kérvényeiket, nézni azokat a szörnyű, barbár fényképeket, lapozgatni az iratokat, és mindennek nem lesz vége soha.